

ANETA WOJNAROWSKA

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Kultura i literatura. O genezie i rozwoju polskiej literatury dla najmłodszych

Culture and literature. The genesis and development of Polish literature for children

The article presents the origins of the history of Polish literature for children, focusing on the most important events that had an impact on its development. People involved in the upbringing and education of children should be familiar with the achievements of our native writers, poets and illustrators to have inspiration when choosing books for children. In Antoinette Kłoskowska's national culture concept, literature is one of its integral parts – supporting individuals in creating their own identity, allowing them to understand themselves, their ancestors, relatives as well as “others” in the closest environment. The same role has children's literature in introducing the youngest readers to the circle of our tradition and culture.

Polish literature consciously dedicated for children has a century and a half tradition. Before our domestic writers began to take an interest in it and influence on its development, children had been in contact with spoken folk literature. Other sources of literature were numerous translations, abridgements, modifications and adaptations of universal texts (for adults) from European literature and European literature for children. The first Polish writers deliberately creating for children were Klementyna z Tańskich Hoffmanowa and Stanisław Jachowicz. Their work, however, had teaching functions without any artistic ambitions. It was Maria Konopnicka who gave the new quality and significance to children's literature supporting and creating artistic poetry for children. The real increase in popularity of literature for children (especially poetry for children and fairy tales) was when the era of the interwar period started. During this time theatrical works for children were created.

Keywords: Polish literature for children, Polish national culture

Wstęp

W koncepcji kultury narodowej Antoniny Kłoskowskiej literatura stanowi jeden z jej integralnych elementów obok: języka, sztuki, wiedzy i nauki (humanistyki), religii oraz obyczajów i rytuałów. Badaczka nazwała te elementy „systemami ogólnoludzkiej kultury symbolicznej”¹ uważając każdą z dziedzin za sumę: „wszystkich religii, wszelkich języków, zbiorów obyczajów, systemów sztuk, jakie kiedykolwiek i gdziekolwiek realizowano w dziejach całej ludzkości”². W obrębie konkretnej zbiorowości narodowej poszczególne elementy stanowią wyodrębnioną część każdego z ogólnoludzkich systemów i w odpowiedni sposób są ze sobą powiązane, określając odrębność i tożsamość danego narodu. Kontakt z rodzimą literaturą daje czytelnikowi możliwość obcowania z dziedzictwem pozostawionym przez przodków, pozwala na lepsze poznanie i zrozumienie siebie oraz innych.

Przedmiotem artykułu uczyniłam genezę historii polskiej literatury dla dzieci, której głównym założeniem jest zaznaczenie i opisanie najistotniejszych wydarzeń mających wpływ na jej rozwój. Należy zwrócić uwagę osób zajmujących się wychowaniem i edukacją najmłodszych pokoleń na bogaty i niezwykle wartościowy dorobek naszych rodzimych pisarzy, poetów i ilustratorów³. Ich twórczość powinna niewątpliwie inspirować wybory odpowiedzialnych pośredników dziecięcej lektury.

Źródła polskiej literatury dla dzieci

Polska literatura dla dzieci zaczęła się tworzyć na początku XIX wieku. Izabela Kaniowska-Lewańska⁴ pisze, że w tym okresie zrozumienie potrzeby istnienia świadomie pisanych książek dla najmłodszego czytelnika było już mocno uświadomione i ugruntowane. Warto jednak poświęcić kilka słów temu wszystkiemu, co miało miejsce we wcześniejszych stuleciach.

Wpływ na tworzącą się polską literaturę dla dzieci miała literatura ludowa przekazywana w formie ustnej przez pokolenia. Inspiracje czerpano również z przekładów, skrótów, przeróbek i adaptacji tekstów uniwersalnych literatury europejskiej i rodzimej skierowanej do dorosłego czytelnika oraz pierwszych tekstów literatury europejskiej adresowanych do dzieci.

¹ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005, s. 38.

² Tamże, s. 38.

³ Czytelników zainteresowanych zagadnieniem Polskiej Szkoły Ilustracji i książki obrazkowej dla dzieci odsyłam do tekstów: M. Cackowska, *Książka obrazkowa dla dzieci*, [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, red. D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska, Warszawa 2009, s. 312–330; A. Baluch, *Od form prostych do arcydzieł*, Kraków 2008, s. 99–109.

⁴ I. Kaniowska-Lewańska, *Literatura dla dzieci i młodzieży do roku 1864. Zarys monograficzny. Materiały*, Warszawa 1980, s. 54.

Od najdawniejszych wieków dzieci miały kontakt z oralną literaturą ludową. Zarówno tą przekazywaną przez matki, niańki, babcie i dziadków, jak i wędrownych rybaków, bajarzy, gawędziarzy i narratorów. Utwory te stanowiły nie tylko bezimienną literaturę ludową, ale i podpisywane nazwiskiem autora poematy rycerskie czy liryki miłosne. Dzieci były uczestnikami licznych pokazów jarmarcznych, teatru ludowego, obrzędów pogańskich i chrześcijańskich. Warto podkreślić jest stwierdzenie I. Kaniowskiej-Lewańskiej⁵, że tradycja literatury ludowej, co zauważono już w starożytności, stroni od moralistyki i dydaktyzmu, a przekazuje głęboką prawdę o człowieku i świecie.

Od czasów szkolnictwa średniowiecznego sięgano i umieszczano w podręcznikach dla dzieci i młodzieży dzieła wielkich filozofów, historyków i poetów starożytności lub średniowiecza. Służyły one celom moralizatorskim bądź doskonaleniu techniki czytania i pisania. W późniejszych czasach czytano dzieciom teksty właściwe, ich fragmenty lub przeróbki: bajek Ezopa (XVI w.), *Facecji polskich* (XVI w.), bajek La Fontaine'a (XVII w.), które były jednak pisane z myślą o dorosłych.

Ważnym wydarzeniem literackim pod koniec XVII wieku (1697) było opublikowanie tomiku Charlesa Perraulta *Historie i baśnie z dawnych czasów z pouczeniami moralnymi* (*Historie lub baśnie z przeszłości z morałem*)⁶. Od XVIII wieku wydawany on był pod tytułem *Bajki Babci Gąski*. W dziele tym autor w literacki sposób opracował francuskie ludowe bajki fantastyczne. Jego baśnie, cytując Ryszarda Waksmdunda, „były w swojej prostocie ideałem pisarstwa dla dzieci, zanim jeszcze zrodziło się ono jako wyspecjalizowana dziedzina beletrystyki”⁷.

W okresie oświecenia zaczytywano się w zbiorze orientalnych fantastycznych bajek literackich *Tysiąca i jednej nocy*. I. Kaniowska-Lewańska pisze, że choć zalecano go do lektury uczniów, krytykowany był z racji szkodliwego wpływu zawartych w nim irracjonalnych treści⁸.

Kolejnym istotnym wydarzeniem literackim było ukazanie się na początku XVIII wieku (1719) książki *Robinson Crusoe* Daniela Defoe. Angielski pisarz zapoczątkował w ten sposób odrębny rodzaj pisarstwa powieści młodzieżowych – tzw. robinsonad. Dzieci i młodzież czytały również *Podróże kapitana Guliwera* Jonathana Swifta (polski przekład 1786) i *Historię Don Kichota* Miguela de Cervantesa (polski przekład 1784).

Druga połowa XVIII wieku zaowocowała we Francji i licznych krajach Europy oryginalną literaturą dla dzieci. W okresie tym piśmiennictwo to zaspokajało potrzeby polskiego młodego czytelnika, gdyż nie dysponował on nadal literaturą

⁵ Tamże, s. 15.

⁶ A. Nikliborc, *Charles Perrault i jego baśnie. Postowie*, [w:] Ch. Perrault, *Bajki Babci Gąski* 1697, Wrocław 1993, s. 115.

⁷ R. Waksmund, *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej*, Wrocław 2000, s. 191.

⁸ I. Kaniowska-Lewańska, dz. cyt., s. 18.

rodzimą. Warte podkreślenia są dwa spostrzeżenia I. Kaniowskiej-Lewańskiej⁹ dotyczące twórczości tego okresu. Po pierwsze, często utwory te pojawiały się w Polsce w formie dwujęzycznej, ułatwiając w ten sposób dzieciom naukę języków obcych. Należy również podkreślić, że pierwszym pisarzom dla dzieci przyświecały przede wszystkim cele użyteczne i wychowawcze. Nie dbano o piękno formy, styl czy kompozycję. Pisarze nie uświadamiali sobie jeszcze potrzeby artystycznego ujęcia tematu.

Przeglądając dorobek naszej rodzimej literatury warto wspomnieć, że już od końca XV wieku pojawiały się zbiorki adresowane do młodego pokolenia¹⁰. Były to modlitewniki: *Modlitewnik Narwojki*, *Książeczka do spowiedzi Królowej Jadwigi*, a także liczne samodzielne opracowania obfitujące w dydaktyzm i pouczenia. Warto wymienić kilka z nich¹¹: *Instrukcje dla syna Piotra Myszkowskiego*; *Nauka dobromilska w Dobromilu*; *Wybrany zbiorek historyjek, bajeczek, rozmówek, medytacji i innych rzeczy roztropnych do pocziwej rozrywki i nauki służących*; *Zbiór przystojnych rozrywek czyli sposoby uczciwe i uciężne dla przystojnego rozweselenia umysłu na użytek powszechności, a szczególnie dla młodzi wiejskiej parafialnej*; *Nauka z przypadku*; *Moralne wierszem umierającej matki do córki swojej*; *Rady ojca dla córki*.

W okresie oświecenia czytano dzieciom utwory pisarzy stanisławowskich, czyli sztandarowe dzieła Ignacego Krasickiego *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*; *Bajki i przypowieści* tudzież *Bajki nowe Ignacego Krasickiego z przydaniem bajek różnych autorów, dla użytku dzieci* bądź utwory Franciszka Karpińskiego, jak np. *Dzieciom dla ich rozrywki i nauki niektóre zabawniejsze historie z różnych dziejów świata dawniejszego zebrane*.

Wraz z utratą niepodległości przez Polskę zwrócono baczną uwagę na znaczenie języka ojczystego, przestano drukować i tłumaczyć obcych autorów¹². Powstało w tym okresie wiele utworów o treściach patriotycznych i narodowych, a wśród nich niezwykle popularne *Śpiewy historyczne* Juliana Ursyna Niemcewicza.

Na początku XIX stulecia, choć ożywiło się zainteresowanie autorów pisaniem dla dzieci, nadal brakowało polskich pisarzy świadomie poświęcających się tej dziedzinie twórczości. I. Kaniowska-Lewańska¹³ podkreśla, że znamienne wydaje się wspomnienie Jędrzeja Śniadeckiego – lekarza, biologa i filozofa, który w latach dwudziestych XIX wieku dołączył do swojej rozprawy *Uwagi o fizycznym wychowaniu dzieci* uzupełnienie, w którym zwrócił się z bezpośrednim apelem do pisarzy o potrzebę tworzenia dla dzieci.

⁹ Tamże, s. 30, 36.

¹⁰ Zob. tamże, s. 36–42.

¹¹ Zob. tamże, s. 36–42.

¹² Tamże, s. 49.

¹³ Tamże, s. 49.

Pierwsi polscy twórcy literatury dla dzieci

Za twórców oryginalnej polskiej literatury dla dzieci uważa się Klementynę z Tańskich Hoffmanową (proza) i Stanisława Jachowicza (poezja)¹⁴.

K. Hoffmanowa wydała w 1823 roku książeczkę zatytułowaną *Wiązanie Helenki*, oraz dwa lata później jej kontynuację *Druga książeczka Helenki. Powieść dla dzieci zaczynających już czytać gładko*. Były to utwory, które wraz z utworami wzorowanymi na książeczkach dla Helenki (Stanisław Jachowicz *Nauka w zabawce*, Paulina Krakowowa *Matki z dziećmi*, Teofil Nowosielski *Abecadlnik dla dzieci polskich*) były pierwszymi utworami wykorzystywanymi w edukacji dzieci¹⁵. K. Hoffmanowa wydawała również pierwszy miesięcznik dla młodego pokolenia pt. „Rozrywki dla dzieci”. Na jego łamach publikowała liczne opowiadania i powieści w odcinkach, w tym pierwszą polską powieść dla młodzieży *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki Urszuli za panowania Augusta III pisane*. Autorka krytykowana była często za to, że jej utwory są podporządkowane tendencjom moralizatorskim. I. Kaniowska-Lewańska uważa jednak, że jej „wpływ był ogromny a zasługi niezaprzeczalne”¹⁶ na gruncie rodzącej się literatury dla dzieci.

Ulubioną formą literacką tworzoną przez S. Jachowicza dla dzieci były powiastki. Alicja Baluch¹⁷ określa je mianem poprzedniczek bajeczki dziecięcej. Powiastki¹⁸ to realistyczne „utworki” z bohaterem dziecięcym, opatrzone pośrednio lub bezpośrednio wypowiedzianym morałem. Charakteryzuje je życzliwość dla czytelnika, humor, jednoznaczność i przejrzystość zdarzenia oraz łagodność w wymierzaniu kary. Jak pisze Jerzy Cieślowski, Jachowicz stworzył wiersz „będący portretem wad dziecięcych, który stał się wzorcem wiersza-bajeczki dydaktyczno-moralizatorskiej”¹⁹. S. Jachowicz jako pierwszy w naszym kraju wydał śpiewniki (*Śpiewy dla dzieci* – 1854 i *Nowe śpiewy dla dzieci* – 1856) oparte na rodzimych tekstach i specjalnie dla nich opracowanych melodiach sławnych kompozytorów polskich. Zyskały one duże uznanie oraz pełniły istotną rolę w wychowaniu muzycznym dzieci i młodzieży. Niewątpliwy walor artystyczny powiastek jachowiczowskich sprawił, że popularne są one do dzisiaj. J. Cieślowski²⁰ podkreśla jednak, że pierwsze teksty pisane dla dzieci przez prawie cały XIX wiek stanowiły literaturę stosowaną bez większych ambicji artystycznych. Zmiana nastąpiła dopiero w latach osiemdziesiątych XIX stulecia wraz z pojawieniem się twórczości Marii Konopnickiej.

¹⁴ Zob. tamże, s. 58–85.

¹⁵ Tamże, s. 64.

¹⁶ Tamże, s. 68.

¹⁷ Zob. A. Baluch, *Książka jest światem. O literaturze dla dzieci małych oraz dla dzieci starszych i nastolatków*, Kraków 2005, s. 21–23.

¹⁸ I. Kaniowska-Lewańska, dz. cyt., s. 76.

¹⁹ J. Cieślowski, *Antologia poezji dziecięcej. Wstęp*, Wrocław 1981, s. XI.

²⁰ Tamże, s. X.

Maria Konopnicka była postacią, która nadała nową jakość i kształt twórczości dla dzieci. Jej list do ilustratora książek Piotra Stachewicza z 1892 roku stanowi, jak uważa Krystyna Kuliczowska²¹, akt samoświadomości teoretycznej autorki, jest też symptomem samookreślenia się poezji dla dzieci jako sztuki. W najistotniejszym fragmencie listu M. Konopnicka²² pisze (parafrazując za poetką), że dziecko nie tylko potrzebuje wiedzieć i widzieć, a dydaktyzm nie zaspokaja delikatnych poruszeń jego duszy, która pożąda wznoszenia i dźwięku i tonu. Poetka postulowała dołączenie do dramatu i eposu dziecięcego liryki dziecięcej, która bez żadnych dydaktycznych celów będzie budziła w duszy dziecka odpowiednie nastroje i nadawała jej harmonię. Cel, jaki obrała sobie Konopnicka to nie nauka czy zabawa, ale „poetycki śpiew z dzieckiem”²³. Owa deklaracja poetki poparta literackością jej dzieł wprowadziła literaturę dla dzieci w krąg literatury dziecięcej²⁴. Stała się ona od tego czasu, jak pisze R. Waksmund „estetyczną i pedagogiczną alternatywą”²⁵ wobec swojej poprzedniczki. Wytoczyła równoległy i konkurencyjny dla niej nurt.

M. Konopnicka w swej twórczości sięgnęła do folkloru ludowego, a jej liryka określana jest przez badaczy mianem liryki ludowej. Jednak, jak zauważa K. Kuliczowska, „oczyszczona z akcentów tragicznych i pesymistycznych, gdzie nawet los sierot nie jest zły”²⁶. Utwór *O krasnoludkach i sierotce Marysi* stanowi prawdziwy przełom w polskim baśniopisarstwie dla dzieci. Jak podkreśla J. Cieślowski

nowatorstwo i artyzm tego utworu polegają na zespoleniu różnych wątków, konwencji i płaszczyzn semantycznych. Dzięki takiemu synkretyzmowi baśń ta mogła być odczytywana zarówno w kategoriach XIX-wiecznego realizmu (historia sieroty), jak pozytywizmu (mityzacja pracy), symbolizmu (mityzacja pracy i przestrzeni), i modernizmu (mityzacja sztuki)²⁷.

²¹ Za: J. Cieślowski, *Literatura osobna*, Warszawa 1985, s. 27.

²² M. Konopnicka, *List do P. Stachewicza*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1864–1914*, red. K. Kuliczowska, Warszawa 1965, s. 144–145.

²³ Tamże, s. 145.

²⁴ Różnica pomiędzy znaczeniem terminu *literatura dla dzieci* i *literatura dziecięca* w koncepcji R. Waksmundy odnosi się kolejno do dydaktycznej bądź estetycznej funkcji tekstu literackiego. Zagadnienie to zostało dokładnie opisane przez autora w książce *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej* cytowanej w niniejszym artykule. Różnicę tę omawiam również w artykule zatytułowanym *Dziecko i tekst literacki – o wartościach edukacyjnych literatury dla dzieci* opublikowanym w monografii pod red. I. Adamek, Z. Szaroty, E. Żmijewskiej, *Wartości w teorii i praktyce edukacyjnej*, Kraków 2013, s. 166–177.

²⁵ R. Waksmund, dz. cyt., s. 6.

²⁶ Cyt. za: G. Skotnicka, *Literatura dla dzieci w latach 1864–1918*, [w:] *Kultura literacka w przedszkolu. Cz. 1*, red. S. Frycie, I. Kaniowska-Lewańska, Warszawa 1988, s. 42.

²⁷ Cyt. za: R. Waksmund, dz. cyt., s. 211.

Dwudziestolecie międzywojenne – renesans rozkwitu polskiej literatury dziecięcej

Dwudziestolecie międzywojenne okazało się prawdziwie przełomowym okresem w polskiej literaturze dla najmłodszych. Jak pisze R. Waksmund „ugruntowane już tendencje psychologiczne i pedagogiczne przełomu XIX i XX stulecia wpłynęły na zmianę charakteru literatury dla dzieci z autokratycznego modelu biedermeierowskiego na model pajdocentryczny, stawiający dziecko i jego świat w centrum społeczeństwa i kultury”²⁸. Postawa ta była skutkiem rozwoju pedagogiki i psychologii, które przyczyniły się do dostrzeżenia różnic między dorosłym a dzieckiem i zwróceniem uwagi na jego specyficzne potrzeby. Sam wiek XX określony został „wiekiem dziecka” za sprawą ukazania się w 1900 roku książki szwedzkiej pedagog Ellen Key *Stulecie dziecka*.

Okres dwudziestolecia międzywojennego charakteryzował się szczególnie bujnym rozkwitem poezji dziecięcej. Wyróżnić w nim można za Józefem Zbigniewem Białkiem²⁹ następujące nurty: kierunek folklorystyczny, lirykę świata dziecięcego oraz „szkołę poetycką” Juliana Tuwima i Jana Brzechwy. Ludowość stała się inspiracją poetów na skutek bliskości tegoż świata ze światem i odczuwaniem dziecięcym. Poeci czerpali i odwoływali się głównie do świata wierzeń, powiedzeń i sztuki ludowej. Dobierali odpowiednie wątki i środki stylistyczno-językowe. Jak pisze J.Z. Białek utwory oparte na tematach zabawowych „stylizowali na piosenkę, kołysankę, pisali je w rytmie tańca, w formie obrazka dramatycznego, epickiej opowieści, lirycznej bajeczki”³⁰. Stanisław Frycie określił ten zapoczątkowany jeszcze przez M. Konopnicką nurt poezji mianem „poezji wyobraźni”³¹. Tworzyli go³²: Zofia Rogoszówna, Janina Porazińska, Hanna Januszewska, Lucyna Krzemieniecka, Józef Czechowicz, Ewa Szelburg-Zarembina, Kazimiera Iłakowiczówna. Po wojnie kontynuowali go nie tylko oni, ale również poeci młodszego pokolenia: Joanna Kulmowa, Mieczysława Buczkówna, Anna Świrszczyńska.

Bezcenny udział w wytyczaniu nowych horyzontów wiersza dziecięcego mieli J. Tuwim oraz J. Brzechwa. Genialność ich utworów to zasługa nowatorskiego warsztatu literackiego poetów, który stanowią cytując za J.Z. Białkiem „zonglerka słów, infantylizm dźwięków i skojarzeń, poszukiwania słowotwórcze i werbalne, komizm językowy, eufonia i rytm”³³. Zasługa J. Tuwima dla poezji dziecięcej jest dwójakiego rodzaju. J. Cieślakowski³⁴ podkreśla, że po pierwsze, to dzięki wy-

²⁸ Tamże, s. 21–22.

²⁹ Zob. J. Z. Białek, *Literatura dla dzieci w latach 1918–1939*, [w:] *Kultura...*, s. 76.

³⁰ Tamże, s. 77.

³¹ S. Frycie, *Literatura dla dzieci w latach 1939–1986*, [w:] *Kultura...*, s. 111.

³² Zob. tamże, s. 108–120.

³³ J.Z. Białek, dz. cyt., s. 79.

³⁴ J. Cieślakowski, *Antologia poezji dziecięcej...*, s. XXI–XXII.

stąpieniu J. Tuwima na łamach „Wiadomości Literackich” w latach 1934 i 1935 wiersz dziecięcy otrzymał oficjalny status poezji i stał się równouprawnionym gatunkiem poezji ogólnej. Po drugie, J. Tuwim był pierwszym poetą, który oswoił w poezji przeznaczoną dla najmłodszego czytelnika język ptaków i zwierząt. Język istniejący poza granicami rozumu, mogący pełnić funkcje magiczne, stanowić czystą zabawę w słowa, w brzmienia, w naśladowanie głosów przyrody, w szukanie kontaktu językowego z przyrodą, w tworzenie języka określonej grupy wtajemniczonych.

J. Brzechwa zmienił znaczenie, funkcję i poetykę bajki. Jak pisze J. Cieślowski „dał on początek całej szkole wiersza dla dzieci, który łączy tradycyjną bajkę ezopową z żartem językowym, zabawę z przysłowiem bądź porzekadłem, zaczerpniętym z folkloru ludowego³⁵”. Jednak fabuła bajki Brzechwy ma miejsce w realiach świata mieszczańskiego. Należy podkreślić, że Brzechwa odebrał przysłowiu jego mądrość i poprzez przewrotną weryfikację poetycką nadał mu nową osobliwość, niezwykłość, zatrzymując i skupiając uwagę wyobraźni i języka³⁶. Kontynuatorami³⁷ nurtu zapoczątkowanego przez Tuwima i Brzechwę byli po wojnie: Wanda Chotomska, Ludwik Jerzy Kern, Jan Izydor Sztaudynger, Igor Sikirycki. Powojenna współczesna poezja dziecięca to również nurt wierszy lirycznych o głębokim zabarwieniu uczuciowym Czesława Janczarskiego, Jerzego Ficowskiego, Marii Czerkawskiej. A także „nurt zintelektualizowanej liryki wywodzącej się z awangardowych tendencji i nowatorskich poszukiwań³⁸” Józefa Czechowicza, Anny Kamieńskiej, Tadeusza Kubiaka, Józefa Ratajczaka przygotowującej młodego czytelnika do odbioru poezji współczesnej.

Dwudziestolecie międzywojenne to rozkwit baśni ludowej i literackiej, opowieści fantastycznej i powieści z dreszczykiem³⁹. Kontynuację tego nurtu w okresie powojennym stanowią liczne opracowania i tłumaczenia baśni narodowych i regionalnych, baśnie nowoczesne (miejskie), antybaśnie i baśnie metaforyczne.

Ostatnim epokowym wydarzeniem dotyczącym kręgu literatury dziecięcej w dwudziestoleciu międzywojennym było powstanie i rozwój twórczości scenicznej⁴⁰. Za jej prekursorkę uważa się Marię Kownacką, która w 1928 roku uruchomiła w Warszawie teatr kukielkowy „Baj”. Jego repertuar poza autorką wzbogacali: Janina Porazińska, Ewa Szelburg-Zarembina, Lucyna Krzemieniecka, Benedykt Hertz, Kornel Makuszyński, Zofia Żurakowska. W okresie powojennym poza teatrem lalkowym powstały teatry młodego widza i teatry dramatyczne. Krąg autorów sztuk scenicznych poszerzył się również o: Hannę Januszewską,

³⁵ Tamże, s. XXVII.

³⁶ Tamże, s. XXIX.

³⁷ Zob. S. Frycie, dz. cyt., s. 108–120.

³⁸ Tamże, s. 117.

³⁹ Zob. R. Waksmund, dz. cyt., s. 185–261.

⁴⁰ Zob. J.Z. Białek, dz. cyt., s. 83–84; S. Frycie, dz. cyt., s. 139–151.

Irenę Jurgielewiczową, Marię Kann, Jadwigę Korczakowską, Wandę Chotomską, Jana Brzechwę.

Trudno jest streścić w kilku słowach jak niebagatelne znaczenie dla rozwoju emocjonalnego dziecka ma uczestnictwo w teatrze dziecięcym⁴¹. Jest on bowiem miejscem niezwykle magicznym, w którym równocześnie utwór przemawia poprzez obraz, gest, dźwięk i słowo. Gdzie dziecko za każdym razem przeżywa wielkie i niezapomniane emocje identyfikacji z bohaterem przedstawienia, współuczestnicząc z nim w przygodzie. Nie mniej istotne znaczenie ma wykorzystanie tekstu scenicznego do swobodnej partycypacji samego dziecka w tworzeniu teatru.

Podsumowanie

Polska twórczość literacka świadomie przeznaczona dla dziecięcego czytelnika ma dopiero półtorawieczną tradycję. Zanim nasi rodzimi pisarze zaczęli się nią interesować i wpływać na jej rozwój, kontakt dziecka z rzeczywistością literacką odbywał się poprzez ustną literaturę ludową. Trafiła ona w typ wyobraźni dziecięcej i zaspokajała jej sposób wysławiania się. Stąd w późniejszym okresie folklor ludowy stał się istotnym źródłem inspiracji autorów dziecięcych. Drugie źródło lektury dziecka stanowiły liczne przekłady, skróty, przeróbki i adaptacje tekstów uniwersalnych literatury europejskiej i rodzimej przeznaczonych dla dorosłych oraz pierwsze teksty literatury europejskiej dla dzieci.

Pierwsi polscy pisarze świadomie tworzący dla dziecka to Klementyna z Tańskich Hoffmanowa i Stanisław Jachowicz. Ich twórczość stanowi jednak literaturę stosowaną o funkcjach i wartościach pragmatyczno-dydaktycznych bez większych ambicji artystycznych. Dopiero Maria Konopnicka nadała nową jakość i znaczenie twórczości dla dzieci, tworząc artystyczną poezję dla nich. Jednak prawdziwy rozkwit literatury dla dzieci przypadł na epokę dwudziestolecia międzywojennego. Okres ten to nie tylko bujny rozkwit poezji nurtu folklorystycznego, liryki świata dziecięcego i poetyckiej szkoły wiersza Juliana Tuwima i Jana Brzechwy. To również czas rehabilitacji i rozkwitu baśni oraz powstania twórczości scenicznej dla dzieci. Warto zwrócić uwagę za R. Waksmundem na to, że „poezja i baśń stały się głównymi obszarami beletrystyki pozwalającymi dziecku partycypować w odbiorze nie zdominowanych przez dydaktyzm jakości literackich”⁴².

Zaprezentowana w niniejszym artykule syntetyczna geneza historii polskiej literatury dla dzieci eksponuje bogaty i wartościowy dorobek naszych rodzimych autorów. Literatura stanowiąc jeden z integralnych elementów kultury narodowej wspomaga jednostki w kreowaniu własnej tożsamości, pozwalając im na zrozumienie siebie, swoich przodków, krewnych, a także „innych” znajdujących

⁴¹ Zob. A. Baluch, dz. cyt., s. 42–44.

⁴² R. Waksmund, dz. cyt., s. 7.

się w najbliższym otoczeniu. Takie samo zadanie spełnia literatura dla dzieci we wprowadzaniu najmłodszych czytelników w krąg rodzimej tradycji i kultury. Osoby zaangażowane w wychowanie i edukację dzieci powinny więc znać rodzimą literaturę skierowaną do najmłodszego czytelnika i czerpać z jej obfitych zasobów.

Bibliografia

- Baluch A., *Książka jest światem. O literaturze dla dzieci małych oraz dla dzieci starszych i nastolatków*, Kraków 2005.
- Baluch A., *Od form prostych do arcydzieł*, Kraków 2008.
- Białek J.Z., *Literatura dla dzieci w latach 1918–1939*, [w:] *Kultura literacka w przedszkolu. Cz. 1*, red. S. Frycie, I. Kaniowska-Lewańska, Warszawa 1988.
- Cackowska M., *Książka obrazkowa dla dzieci*, [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, red. D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska, Warszawa 2009.
- Cieślowski J., *Antologia poezji dziecięcej. Wstęp*, Wrocław 1981.
- Cieślowski J., *Literatura osobna*, Warszawa 1985.
- Frycie S., *Literatura dla dzieci w latach 1939–1986*, [w:] *Kultura literacka w przedszkolu. Cz. 1*, red. S. Frycie, I. Kaniowska-Lewańska, Warszawa 1988.
- Kaniowska-Lewańska I., *Literatura dla dzieci i młodzieży do roku 1864. Zarys monograficzny. Materiały*, Warszawa 1980.
- Kłosowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005.
- Konopnicka M., *List do P. Stachewicza*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1864–1914*, red. K. Kulczkowska, Warszawa 1965.
- Nikliborc A., *Charles Perrault i jego baśnie. Postowie*, [w:] Ch. Perrault, *Bajki Babci Gąski 1697*, Wrocław 1993.
- Skotnicka G., *Literatura dla dzieci w latach 1864–1918*, [w:] *Kultura literacka w przedszkolu. Cz. 1*, red. S. Frycie, I. Kaniowska-Lewańska, Warszawa 1988.
- Waksmund R., *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej*, Wrocław 2000.
- Wojnarowska A., *Dziecko i tekst literacki – o wartościach edukacyjnych literatury dla dzieci*, [w:] *Wartości w teorii i praktyce edukacyjnej*, pod red. I. Adamek, Z. Szaroty, E. Żmijewskiej, Kraków 2013.